

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 336.5:364.3

Булавинець Олександр Васильович

кандидат економічних наук,

докторант кафедри фінансів ім. С.І. Юрія

Західноукраїнський національний університет

Bulavynets Oleksandr

Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student

of the Department of Finance named after S.I. Yuriy

West Ukrainian National University

ORCID ID: 0009-0009-8695-5644

**МОНІТОРИНГ ТЕНДЕНЦІЙ БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ
КАТЕГОРІАЛЬНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ
MONITORING TRENDS IN BUDGET FINANCING OF
CATEGORICAL TRANSFERS IN UKRAINE**

***Анотація.** Вступ. Система соціального захисту населення в Україні перебуває під значним тиском через воєнні ризики, економічну нестабільність та демографічні трансформації. У таких умовах бюджетне фінансування категоріальних трансфертів набуває особливої ваги як інструмент гарантування базових соціальних прав громадян. В умовах зростання фіскальних обмежень та загострення соціальних викликів актуалізується потреба в науково обґрунтованому моніторингу динаміки, структурних змін і пріоритетів у сфері бюджетного фінансування категоріальних трансфертів як складової державної соціальної політики.*

***Мета.** Метою статті є дослідження теоретико-прикладних засад бюджетного фінансування категоріальних трансфертів в Україні, аналіз*

тенденцій їхньої структурної трансформації та розробка рекомендацій щодо оптимізації підходів до фінансування в умовах воєнного стану та євроінтеграційного курсу держави.

Матеріали і методи. Інформаційною базою дослідження були офіційні звітно-статистичні дані про видатки Державного бюджету України, нормативно-правові акти у сфері соціального захисту, а також аналітичні та наукові джерела щодо українських і європейських підходів фінансування соціальних (категоріальних) трансфертів. Методологічну основу становлять методи: порівняльного аналізу (для дослідження практик ЄС), інституційного аналізу (для оцінки нормативного забезпечення), графічного аналізу (для візуалізації структурних змін), а також синтезу та узагальнення (для формулювання висновків і рекомендацій).

Результати. У межах дослідження здійснено комплексний моніторинг динаміки та структури бюджетного фінансування категоріальних соціальних трансфертів в Україні. Це дало змогу побудувати аналітичну модель розподілу видатків за основними соціальними категоріями одержувачів, а також виявити тенденцію до скорочення частки пенсійних трансфертів у динаміці та збільшення ваги інших категорійних виплат (ВПО, ветерани, малозабезпечені родини).

Проведено компаративний аналіз системи категоріальних трансфертів в Україні та країнах ЄС, на основі якого виокремлено п'ять ключових параметрів ефективності соціальних програм (фінансова сталість, адресність, охоплення, адміністративна ефективність, соціальна результативність).

За результатами дослідження запропоновано конкретні напрями модернізації моделі бюджетного фінансування категоріальних трансфертів в Україні, орієнтовані на підвищення її адаптивності до умов воєнного стану та післявоєнної відбудови. До ключових пріоритетів

віднесено: цифровізацію механізмів обліку і моніторингу виплат, регіональну диференціацію інструментів соціальної підтримки, а також перегляд підходів до міжбюджетного розподілу субвенцій з урахуванням потреб соціально незахищених верств населення.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях увагу буде зосереджено на розробці інтегрованої моделі оцінки ефективності категоріальних трансфертів з урахуванням регіональної диференціації, соціально-демографічних характеристик отримувачів, а також впровадження цифрових інструментів у механізми адміністрування виплат.

Ключові слова: публічні фінанси, бюджетна система, фіскальна політика, фінансова інклюзія, міжбюджетні відносини, категоріальні трансферти, соціальний захист, сталий розвиток.

Summary. *Introduction.* Ukraine's social protection system is under considerable pressure due to war-related risks, economic instability, and demographic transformations. Under these challenging conditions, the budgetary financing of categorical transfers plays a crucial role as a mechanism for safeguarding citizens' basic social rights. Amid increasing fiscal constraints and escalating social challenges, there is a growing need for a scientifically grounded monitoring of the dynamics, structural changes, and policy priorities related to the budgetary financing of categorical transfers as an integral component of national social policy.

Purpose. The purpose of this article is to examine the theoretical and applied foundations of budgetary financing of categorical transfers in Ukraine, to analyze the trends of their structural transformation, and to develop recommendations for optimizing financing approaches in the context of martial law and the country's European integration trajectory.

Materials and Methods. The information base of the study includes official statistical and reporting data on expenditures of the State Budget of Ukraine, legal and regulatory acts in the field of social protection, as well as analytical and scholarly sources on Ukrainian and European approaches to financing social (categorical) transfers. The methodological framework is based on the use of comparative analysis (to study EU practices), institutional analysis (to evaluate the legal framework), graphical analysis (to visualize structural shifts), and synthesis and generalization (for formulating conclusions and policy recommendations).

Results. The study conducted a comprehensive monitoring of the dynamics and structure of budgetary financing of categorical social transfers in Ukraine. An analytical model was developed to classify expenditures by major social recipient groups, which made it possible to identify a trend of decreasing pension transfers and increasing support for other categories, such as internally displaced persons (IDPs), veterans, and low-income families.

A comparative analysis of Ukraine's system of categorical transfers and that of selected EU countries revealed five key parameters for assessing the effectiveness of social programs: fiscal sustainability, targeting, coverage, administrative efficiency, and social outcomes.

Based on the findings, the study proposes specific directions for modernizing the Ukrainian model of budgetary financing of categorical transfers, aimed at improving its adaptability to wartime and postwar recovery conditions. Key priorities include the digitalization of monitoring and accounting mechanisms, regional differentiation of social support instruments, and a revision of intergovernmental grant distribution approaches, taking into account the needs of socially vulnerable population groups.

Discussion. Future research will focus on developing an integrated model for evaluating the effectiveness of categorical transfers, incorporating regional disparities, socio-demographic profiles of recipients, and the integration of

digital tools into the administration of social payments. This will make it possible to develop scientifically grounded approaches to evaluating the effectiveness of social policy, enhance the targeting of budgetary payments, and ensure efficient resource management within the social protection system.

Key words: *public finances, budget system, fiscal policy, financial inclusion, intergovernmental relations, categorical transfers, social protection, sustainable development.*

Постановка проблеми. Державна підтримка соціально вразливих категорій населення є одним із ключових завдань бюджетної політики України, особливо в умовах економічних викликів, воєнного стану, повоєнної відбудови. Конституція України гарантує право громадян на соціальний захист, що зумовлює зобов'язання держави фінансувати пенсії, допомоги, пільги та інші виплати для незахищених верств населення. Обсяг соціальних трансфертів в Україні постійно зростає протягом останніх десятиліть, випереджаючи темпи зростання ВВП та доходів громадян. Зокрема, частка соціальних виплат у структурі грошових доходів населення сягала 36–40% у окремі періоди, що підкреслює їх важливість для добробуту людей. Водночас, зростання обсягів соціальних трансфертів не завжди супроводжується адекватним покращенням якості життя отримувачів, що свідчить про існування проблем ефективності бюджетного фінансування категоріальних виплат. Нерівномірність розподілу коштів, дублювання пільг, недостатній моніторинг адресності, а також обмеженість фіскального простору ускладнюють досягнення соціальних цілей держави. Особливої актуальності набуває потреба у системному аналізі тенденцій бюджетного фінансування категоріальних трансфертів в умовах воєнного стану, зростання внутрішньої та зовнішньої міграції, демографічних змін і трансформації моделі соціального захисту. З огляду на це, важливим є проведення наукового обґрунтування динаміки, структурних зрушень і

пріоритетів у сфері фінансування соціальних виплат, що дозволить обґрунтувати напрями удосконалення бюджетної політики з урахуванням принципів соціальної справедливості, фінансової стійкості та сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні аспекти бюджетного фінансування соціальних трансфертів, зокрема у контексті забезпечення підтримки категоріальних груп населення, знайшли відображення в низці науково-методичних праць як українських, так і зарубіжних дослідників. Зокрема, симбіоз чинників впливу державного регулювання на реалізацію категоріальних трансфертів в умовах трансформаційних змін відображено в працях [1; 2; 3]. Водночас, у публікації [16] досліджується інклюзивний підхід до економічного розвитку, в якому категоріальні трансферти розглядаються як важливий інструмент подолання соціальної нерівності. Зарубіжні аспекти бюджетного забезпечення соціального захисту висвітлені в дослідженні [14], де автор акцентує увагу на важливості стабільної підтримки сімей з дітьми та покращення демографічної ситуації. Важливе аналітичне підґрунтя дослідження становить система інституційної взаємодії та нормативно-правового забезпечення соціальних трансфертів в Україні [4; 5; 6; 7; 8], де визначено перелік, критерії та умови надання соціальних гарантій окремим категоріям громадян. Варто акцентувати увагу на тому, що ефективне забезпечення достовірності статистичних даних має ґрунтуватися на офіційних національних та міжнародних інформаційно-довідкових ресурсах [9; 10; 11; 12; 13; 15]. Такий аспект дає змогу здійснити кількісну оцінку обсягів та структури фінансування категоріальних трансфертів у динаміці, а також порівняти відповідні показники України з країнами ЄС.

Втім, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень у сфері здійснення бюджетних соціальних трансфертів і забезпечення соціального захисту населення в Україні, недостатньо опрацьованими залишаються

питання комплексного моніторингу динаміки категоріальних трансфертів в умовах воєнного стану, зміни структури соціальних потреб та регіональної диференціації. Саме тому, дослідження теоретико-прикладних та законодавчих аспектів бюджетного фінансування категоріальних трансфертів в Україні є актуальним та своєчасним.

Мета статті – обґрунтувати теоретико-прикладні засади бюджетного фінансування категоріальних трансфертів в Україні та визначити напрями їхньої оптимізації в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджетне фінансування категоріальних трансфертів ґрунтується на низці правових норм та інституційних механізмів. Відповідно до Бюджетного кодексу України, у державному бюджеті передбачаються видатки на міжбюджетні трансфери (дотації, субвенції тощо) для підтримки місцевих бюджетів у здійсненні державних соціальних програм.

Категоріальні трансфери у широкому розумінні розглядаються як цільові виплати, призначені для окремих категорій населення, визначених законодавством (пенсіонери, ветерани, особи з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї, діти тощо). Їх фінансування здійснюється за рахунок бюджетних коштів різних рівнів та фондів соціального страхування.

Категоріальні трансфери – це вид соціальних виплат, який надається державою окремим групам громадян на підставі належності до певної соціальної категорії, а не виходячи лише з рівня доходів чи потреби. Основне призначення категоріальних трансфертів – забезпечити державні соціальні гарантії особам, які з огляду на свій вік, стан здоров'я, особливі заслуги чи життєві обставини потребують підтримки або мають на неї право згідно чинного законодавства. До таких трансфертів належать, зокрема, пенсії за віком та по інвалідності, що виплачуються особам похилого віку та людям з інвалідністю; державні допомоги сім'ям з дітьми (в тому числі при народженні дитини, самотнім матерям тощо); стипендії та соціальні

виплати дітям-сиротам; пільги ветеранам війни і праці; субсидії та компенсації на оплату комунальних послуг для окремих категорій; допомоги внутрішньо переміщеним особам на проживання; інші виплати, передбачені для визначених законом груп населення [1].

Як зазначає С. Децюк: «категоріальні трансферти виконують компенсаторну функцію в умовах соціальної стратифікації суспільства, забезпечуючи базові стандарти життя для найуразливіших верств населення» [2, с. 49]. На думку В. Федосова: «ефективність функціонування системи соціальних трансфертів визначається не лише їхнім обсягом, а й здатністю забезпечити адресність та відповідність реальним потребам отримувачів у динамічному соціально-економічному середовищі» [3, с. 77].

На нашу думку, категоріальні трансферти слід розглядати не лише через призму фіскального перерозподілу, а як ключову детермінанту інституційно-соціальної взаємодії між державою і громадянами в процесі фінансового забезпечення окремих (потребуючих) категорій населення, що виконує стабілізаційну, компенсаторну та інтеграційну функції в суспільстві. Такий концепт акцентує увагу на необхідності цільового спрямування бюджетних ресурсів на підтримку вразливих категорій населення з метою зменшення соціальної нерівності, забезпечення базових стандартів життя та зміцнення суспільної солідарності. В умовах зростання соціальних ризиків, загроз демографічної вразливості та воєнної деструкції, категоріальні трансферти набувають рис стратегічного інструменту соціальної стабілізації, що має функціонувати на принципах адресності, прозорості, ефективності й адаптивності до змінного середовища.

Інституційно-організаційне забезпечення реалізації категоріальних трансфертів в Україні здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади. Основними суб'єктами впровадження відповідних виплат виступають Міністерство соціальної політики України та його територіальні органи (управління соціального захисту населення),

Пенсійний фонд України, а також інші уповноважені установи. До 2023 року в реалізації окремих видів соціального захисту брали участь також Фонд соціального страхування України та Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, функціональні повноваження яких згодом були передані Пенсійному фонду України з метою оптимізації системи адміністрування соціальних трансфертів.

Нормативно-правове регулювання категоріальних трансфертів ґрунтується на низці спеціальних законодавчих актів, що гарантують надання соціальних виплат певним групам громадян відповідно до їх статусу (табл. 1.).

Таблиця 1

**Нормативно-правове забезпечення бюджетного фінансування
категоріальних соціальних трансфертів**

Законодавчий акт	Цільова категорія	Основні гарантії / пільги	Механізм фінансування
Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	Учасники бойових дій, ветерани війни, члени їхніх сімей	Безкоштовний проїзд, знижки на ліки, комунальні послуги, санаторно-курортне лікування тощо (понад 40 видів пільг для ветеранів)	Цільові бюджетні програми Міністерства соціальної політики, субвенції місцевим бюджетам
Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»	Сім'ї з дітьми, одинокі матері, малозабезпечені родини	Допомога при народженні дитини, допомога одиноким матерям, щомісячна допомога малозабезпеченим сім'ям	Пряма виплата через Міністерство соціальної політики України та управління соціального захисту населення
Закон України «Про державні соціальні гарантії осіб з інвалідністю»	Особи з інвалідністю	Грошова допомога, забезпечення технічними засобами реабілітації, пільги на комунальні послуги та медичне обслуговування	Цільові трансферти з держбюджету, соціальні фонди, місцеві програми
Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»	Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	Грошова допомога на проживання, компенсація витрат на оренду житла, доступ до медичних та освітніх послуг	Державна підтримка через бюджетні програми Міністерства соціальної політики України, донорські кошти (в т.ч.

			міжнародного характеру)
Бюджетний кодекс України	Всі категорії отримувачів соціальних трансфертів (через механізми фінансування)	Регламентує видатки бюджетів на соціальний захист, субвенції, міжбюджетні трансферти, підтримку місцевих бюджетів	Визначає джерела і порядок фінансування трансфертів з державного до місцевих бюджетів, а також напрями використання коштів

Джерело: побудовано на основі: [4-8]

Відзначимо, що Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачає розширений перелік пільг для осіб, які брали участь у бойових діях, інвалідів війни, членів сімей загиблих, осіб з особливими заслугами перед Батьківщиною тощо. До таких пільг входять компенсації за оплату житлово-комунальних послуг, безплатний проїзд, знижки на ліки, забезпечення санаторно-курортним лікуванням та інші соціальні гарантії. Фінансування цих виплат проводиться через спеціальні бюджетні програми державного та місцевих бюджетів. Наприклад, у держбюджеті на 2024 рік передбачено майже 14 млрд грн на підтримку ветеранів та їх сімей, зокрема 5,75 млрд грн – на забезпечення житлом понад 2 тисяч ветеранів та членів родин загиблих [9].

Емпіричний аналіз динаміки бюджетних видатків на соціальний захист населення (що включають фінансування всіх категоріальних трансфертів) засвідчив наявність чітко вираженої тенденції до зростання як у номінальному вираженні, так і за питомою вагою у структурі загальних видатків державного бюджету впродовж 2018–2021 років (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка видатків держбюджету України на соціальний захист населення у 2018–2024 рр.

№	Звітний рік	Загальні видатки Державного бюджету, млрд грн	Видатки на соціальний захист населення, млрд грн	Частка у загальних видатках, %	Темп приросту, %
1	2018	928,1	163,9	17,7	-
2	2019	1112,1	218,6	19,7	+33,4

3	2020	1295,7	322,7	24,9	+47,6
4	2021	1351,1	339,3	25,1	+5,1
5	2022	2626,9	426,0	16,2	+25,5
6	2023	3217,1	469,3	14,6	+10,1
7	2024	3467,4	470,0	13,6	+0,1

Джерело: побудовано на основі: [10]

Зокрема, видатки на соціальний захист населення зросли з 163,9 млрд грн у 2018 році до 339,3 млрд грн у 2021 році, а їх частка у загальних бюджетних видатках збільшилась із 17,7 % до 25,1 %. Темпи приросту видатків у 2019 та 2020 роках були особливо високими (33,4 % та 47,6 % відповідно), що відображає активізацію фіскального реагування на соціальні виклики, спричинені економічною нестабільністю та наслідками пандемії.

Однак у 2022–2024 роках спостерігається зниження частки соціальних трансфертів у структурі загальних видатків державного бюджету (з 16,2 % до 13,6 %), попри абсолютне зростання обсягів відповідних видатків. Це свідчить про переорієнтацію бюджетної політики на інші пріоритетні напрями фінансування в умовах воєнного стану, зокрема на оборонний сектор, безпекові функції та гуманітарні потреби. У 2024 році темп приросту видатків на соціальний захист уповільнився до 0,1 %, що може бути інтерпретовано як ознака досягнення межі фіскальної спроможності або тимчасове «заморожування» політики соціальних видатків на тлі фінансової консолідації державного бюджету.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують, що категоріальні соціальні трансферти залишаються значною статтею видатків бюджету, однак у структурному вимірі їх фіскальна роль змінюється залежно від макроекономічного та політичного контексту.

Для глибшого розуміння внутрішньої структури таких видатків доцільно проаналізувати розподіл бюджетних коштів між основними категоріями отримувачів соціального захисту. На рис. 1 представлено

динаміку структури видатків державного бюджету України на соціальний захист населення за категоріальними групами у 2018–2024 роках.

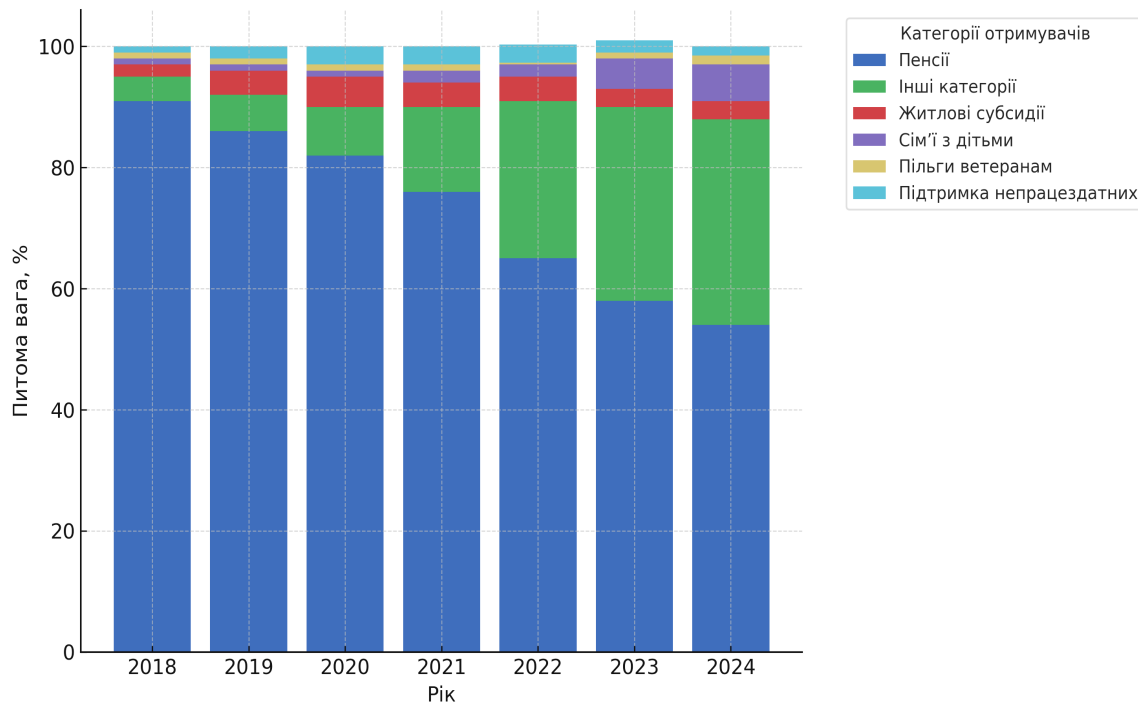

Рис. 1. Структура видатків Державного бюджету України на соціальний захист за категоріями отримувачів у 2018–2024 рр. (у % до загального обсягу соціальних видатків)

Джерело: побудовано на основі: [10; 11]

Як видно з діаграми, найбільшу частку впродовж усього періоду займають пенсійні виплати, проте їх відносна вага поступово зменшується – з понад 90 % у 2018 році до 58 % у 2023 році, що свідчить про розширення бюджетної підтримки інших соціально вразливих груп.

Особливістю бюджетного фінансування категоріальних трансфертів в Україні є наявність регіональних відмінностей, які зумовлюються диференціацією соціально-демографічної структури населення та нерівномірністю розміщення окремих груп отримувачів. До початку повномасштабного вторгнення рф в Україну простежувалася певна територіальна концентрація пільгових категорій: зокрема, одержувачі пільг, пов'язаних із ліквідацією наслідків аварії на ЧАЕС, були зосереджені

переважно в північних регіонах; отримувачі житлових субсидій – у кліматично холодніших областях; ветерани АТО/ООС – у центральній та західній частинах країни.

У період воєнного стану провідним фактором, що зумовлює трансформацію регіонального попиту на соціальні послуги, стала масова внутрішня міграція населення. Західні та частина центральних регіонів нині відчують зростаючий тиск на соціальні системи у зв'язку з необхідністю фінансування виплат внутрішньо переміщеним особам (ВПО), інтеграції ветеранів і забезпечення базових соціальних послуг. Водночас прифронтові території потребують державної підтримки для забезпечення життєдіяльності населення, що залишилося, а також для відновлення зруйнованої соціальної інфраструктури. У цих умовах державний бюджет через механізми субвенцій і дотацій виконує функцію міжрегіонального вирівнювання, забезпечуючи перерозподіл фінансових ресурсів на користь громад з більшою концентрацією соціально вразливих груп.

З метою оцінки ефективності бюджетного фінансування категоріальних трансфертів доцільно звернутися до порівняльного аналізу міжнародного досвіду, зокрема країн Європейського Союзу. У середньому уряди держав-членів ЄС спрямовують приблизно 20–25 % ВВП на фінансування соціального захисту населення. Так, у 2019 році Польща витратила на соціальні трансферти близько 21,1 % ВВП, а Німеччина – понад 25,1 % ВВП [12]. Для порівняння, в Україні до початку повномасштабної війни частка видатків на соціальний захист коливалась у межах 17–20 % ВВП, з урахуванням пенсійного забезпечення та діяльності соціальних фондів. У 2022–2023 роках цей показник, ймовірно, зазнав зростання внаслідок одночасного зниження номінального ВВП та розширення обсягів соціальних видатків, зокрема на підтримку ВПО, ветеранів та постраждалого населення.

Суттєвого значення в структурі соціального захисту в ЄС, зокрема в Польщі, набули категоріальні програми підтримки сімей. Починаючи з 2016 року, в країні реалізується програма «Rodzina 500+», в межах якої кожна родина щомісячно отримує 500 злотих (близько 4 тис. грн) на кожну дитину віком до 18 років незалежно від рівня доходу. Ця універсальна категоріальна виплата має на меті підтримку сімей з дітьми та покращення демографічної ситуації. Крім того, Польща впровадила практику «тринадцятої пенсії» – додаткової щорічної виплати пенсіонерам, що слугує інструментом підтримки літніх людей. Такі кроки суттєво збільшили обсяг соціальних видатків, але водночас сприяли зниженню рівня бідності серед дітей і пенсіонерів [13].

Німеччина має тривалу традицію інституційного соціального забезпечення, закладену ще в повоєнний період формування соціальної держави. Поряд із системою обов'язкового соціального страхування (пенсійного, медичного, страхування на випадок безробіття), федеральний бюджет Німеччини також фінансує програми адресної соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення, надання житлових субсидій, заходи з інтеграції осіб з інвалідністю та підтримки громадян, які постраждали внаслідок воєн або репресій. Зокрема, ще у 1950 р. в Німеччині було прийнято Закон про забезпечення жертв війни, що передбачав пенсійне забезпечення, оплату лікування та реабілітації для ветеранів і цивільних осіб, які постраждали внаслідок Другої світової війни. Сучасна соціальна політика Німеччини продовжує традицію цільової допомоги: для інтеграції біженців і внутрішніх переселенців (у тому числі з України) реалізуються програми підтримки з оплати житла, мовних курсів, професійної адаптації та базового грошового забезпечення на період пошуку роботи [14].

В цілому, модель соціального захисту в ЄС поєднує як універсальні категоріальні трансферти (пенсії, допомоги сім'ям), так і адресну підтримку домогосподарств, які опинилися у складних життєвих обставинах [15].

Водночас, ключовими характеристиками є ефективність, прозорість і адресність – країни поступово відмовляються від неефективних пілг на користь націлених інструментів, що ґрунтуються на потребах і соціальній вразливості [16]. У цьому контексті досвід країн ЄС може стати орієнтиром для України у процесі реформування системи соціального захисту та пошуку оптимального рівня бюджетних зобов'язань щодо реалізації категоріальних трансфертів для підтримки вразливих груп населення.

Отже, удосконалення бюджетного фінансування категоріальних трансфертів має здійснюватися комплексно – шляхом реформ у напрямі підвищення адресності, модернізації системи соціального захисту, імплементації кращих зарубіжних практик, а також з урахуванням унікальних викликів, які постали перед Україною у зв'язку з повномасштабною війною. Головною метою має бути формування гнучкої, справедливої та фінансово стійкої системи соціальної підтримки, здатної гарантувати належний захист найбільш уразливим верствам населення без загрози для макроекономічної стабільності й довгострокового розвитку держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтвердило, що категоріальні трансферти займають провідне місце у системі соціального захисту України та є одними з найбільш витратних статей бюджету. Констатовано, що структура соціальних видатків зазнала змін під впливом повномасштабної війни: частка пенсій поступово зменшувалася, натомість суттєво зросли видатки на підтримку внутрішньо переміщених осіб, ветеранів і соціально вразливих груп населення. Попри збільшення обсягів фінансування, проблеми бідності, нерівності та соціального виключення залишаються актуальними, що свідчить про обмежену результативність чинної моделі соціального захисту.

Категоріальні трансферти відіграють ключову роль у гарантуванні мінімальних соціальних стандартів для визначених законодавством груп

населення (пенсіонерів, ветеранів, осіб з інвалідністю, сімей з дітьми тощо) та забезпечують реалізацію основоположних соціальних прав. Водночас система потребує суттєвого реформування в напрямі підвищення адресності, прозорості та стимулюючого впливу на соціальну інтеграцію.

На основі проведеного дослідження запропоновано такі напрями удосконалення:

- продовжити ревізію та укрупнення соціальних програм з метою усунення дублювання функцій і скорочення неефективних витрат;
- запровадити механізми перевірки потреби для більшості видів допомоги, залишивши універсальними лише базові категоріальні виплати (зокрема, пенсії та допомоги при народженні дитини);
- посилити фінансовий контроль і прозорість використання коштів шляхом впровадження цифрових рішень і розширення громадського моніторингу;
- адаптувати кращі практики ЄС у сферах підтримки сімей з дітьми, реабілітації ветеранів, інтеграції переселенців та соціального страхування;
- забезпечити гнучкість соціальної політики в умовах воєнних ризиків, зокрема через розвиток систем соціального страхування і кризових фондів.

У перспективі подальших наукових досліджень доцільним є зосередження уваги на формуванні інтегрованої моделі оцінювання ефективності категоріальних трансфертів, яка б враховувала регіональну диференціацію соціальних потреб, соціально-демографічний профіль отримувачів, а також потенціал цифрових технологій у процесах адміністрування виплат. Реалізація такого підходу дозволить сформувати комплексні методичні інструменти для оцінки результативності соціальної політики, посилити адресність бюджетного фінансування, мінімізувати неефективні витрати та забезпечити стратегічно орієнтоване управління ресурсами в системі соціального захисту.

Література

1. Державне регулювання соціальної політики у сфері цивільного захисту : колективна монографія / [за заг. ред. Т. Кришталь, Т. Чубіної]. Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2021. 330 с.
2. Децюк С. М. Соціальна політика в умовах трансформації: напрями адаптації до викликів часу. *Фінанси України*. 2022. № 2. С. 45–55.
3. Федосов В. М. Фінансове забезпечення соціального захисту населення: концептуальні засади. *Економіка і прогнозування*. 2021. № 4. С. 72–83.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 08.07.2025).
5. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 08.07.2025).
6. Про державні соціальні гарантії осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 16.12.2021 р. № 1953-IX. *Голос України*. 2022. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 08.07.2025).
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 08.07.2025).
8. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 08.07.2025).

9. Державний бюджет на 2024 рік: на підтримку ветеранів та їх сімей передбачено майже 14 млрд грн. *Урядовий портал*. 2023. 14 листопада. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavnyi-biudzheth-na-2024-rik-na-pidtrymku-veteraniv-ta-ikh-simei-peredbacheno-maizhe-14-mlrd-hrn> (дата звернення: 08.07.2025).

10. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget> (дата звернення: 10.07.2025).

11. Динаміка видатків бюджету на соціальний захист населення (2018–2023 рр.). *еКМАІР – Електронний архів НАУКМА*. 2024. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/166beccd-f515-4581-bb91-643a1f7018c7/download> (дата звернення: 08.07.2025).

12. Social protection statistics – early estimates. *Eurostat*. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_early_estimates (дата звернення: 08.07.2025).

13. Family 500+ Programme. 2023. *Gov.pl*. URL: <https://www.gov.pl/web/family/family-500-programme> (дата звернення: 08.07.2025).

14. Wójtowicz M. Family policy in Poland in the context of the «Family 500+» programme. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia*. 2020. Vol. 27(1). P. 121–132.

15. Social Expenditure Database (SOCX). OECD. 2022. URL: <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm> (дата звернення: 08.07.2025).

16. Цимбалюк І. О., Павліха Н. В. Інклюзивна економіка: шлях до соціальної рівності та економічного розвитку : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 320 с.

References

1. Krychtal, T., Chubina, T. (Eds.) (2021) Derzhavne rehuliuвання sotsialnoi polityky u sferi tsyvilnoho zakhystu [State regulation of social policy in the field of civil protection]. Cherkasy: ChIPB im. Heroiv Chornobylya, 330 p.
2. Detsiuk, S.M. (2022) Sotsialna polityka v umovakh transformatsii: napriamy adaptatsii do vyklykiv chasu [Social policy in the conditions of transformation: directions of adaptation to challenges]. *Finansy Ukrainy*, no. 2, pp. 45–55.
3. Fedosov, V.M. (2021) Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naselennia: kontseptualni zasady [Financial support of social protection of the population: conceptual foundations]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 4, pp. 72–83.
4. Zakon Ukrainy 'Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu' vid 22.10.1993 r. № 3551-XII [Law of Ukraine on the status of war veterans, guarantees of their social protection]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
5. Zakon Ukrainy 'Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy' vid 21.11.1992 r. № 2811-XII [Law of Ukraine on state assistance to families with children]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
6. Zakon Ukrainy 'Pro derzhavni sotsialni harantii osib z invalidnistiu v Ukraini' vid 16.12.2021 r. № 1953-IX [Law of Ukraine on state social guarantees for persons with disabilities in Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
7. Zakon Ukrainy 'Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib' vid 20.10.2014 r. № 1706-VII [Law of Ukraine on ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

8. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 r. № 2456-VI [Budget Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

9. Kabinet Ministriv Ukrainy (2023) Derzhavnyi biudzheth na 2024 rik: na pidtrymku veteraniv ta yikh simei peredbacheno maizhe 14 mlrd hrn [State Budget for 2024: almost UAH 14 billion provided for support of veterans and their families]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhavnyi-biudzheth-na-2024-rik-na-pidtrymku-veteraniv-ta-ikh-simei-peredbacheno-maizhe-14-mlrd-hrn>

10. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [State Budget Portal for Citizens]. Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget>

11. KSE (2024) Dynamika vydatkiv biudzhetu na sotsialnyi zakhyst naselennia (2018–2023 rr.) [Dynamics of budget expenditures on social protection of the population]. eKMAIR – Electronic Archive. Available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/166beccd-f515-4581-bb91-643a1f7018c7/download>

12. Eurostat (2024) Social protection statistics – early estimates. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_early_estimates

13. Gov.pl (2023) Family 500+ Programme. Available at: <https://www.gov.pl/web/family/family-500-programme>

14. Wójtowicz, M. (2020) Family policy in Poland in the context of the 'Family 500+' programme. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia*, vol. 27(1), pp. 121–132.

15. OECD (2022) Social Expenditure Database (SOCX). Available at: <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>

16. Tsymbaliuk, I.O., Pavlikha, N.V. (2023) Inkliuzyvna ekonomika: shliakh do sotsialnoi rivnosti ta ekonomichnoho rozvytku [Inclusive economy: a path to social equality and economic development]. Lutsk: Vezha-Druk, 320 p.